

Federik Grisogono

Federik GRISOGONO BARTOLAČIĆ (Federicus Grisogonus), liječnik, astrolog, filozof (Zadar, 1472–Zadar, 2. I. 1538). Potomak je starih zadarskih plemićkih obitelji. Prvu naobrazbu stječe u rodnom Zadru, a nastavlja humanističkom naobrazbom u Italiji, studirajući pravo i matematiku na Sveučilištu u Padovi i svoj interes usmjerava k filozofiji, teologiji i medicini. Učitelji su mu poznati humanisti G. Fracastoro, P. Pomponazzi, A. Benedetti, B. Tiriaca, G. Zerbi. Godine 1507. Padovansko sveučilište podjeljuje mu doktorat filozofije i medicine. Godine 1507/1508. drži na Padovanskom arhileceju predavanja iz filozofije i postaje profesorom matematike i astrologije. Iz političkih razloga 1509. prekida profesuru i odlazi iz Padove u Zadar, gdje djeluje kao liječnik, a obavlja i javne funkcije (1525. postaje gradskim vijećnikom, a 1527/1528. savjetnikom kneza). Grisogonovi matematički i filozofski pogledi, jednako tako i medicinski i astronomsko-astrološki, predmetom su njegovih rasprava sadržanih u djelima *Speculum astronomicum* (*Astronomsko zrcalo*) (1507) i *De modo collegiandi, pronosticandi et curandi febres, necnon de humana felicitate ac denique de fluxu et refluxu maris, lucubrationes nuperrime in lucem edite* (*Rasprave Federika Grisogona o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranju i liječenju groznica kao i o ljudskoj sreći i napokon morskoj plimi i oseci*) (1528). U okvir svoga djela, temeljno astrološko-medicinskog sadržaja, Grisogono uključuje i filozofsku i prirodoznanstvenu problematiku, značajnu za razdoblje renesanse. Unatoč tom što je izrazit platonovac i sljedbenik Pitagore, Grisogono ne odbacuje ni aristotelizam, u svemu izgrađujući svoje filozofske stavove u ozračju padovanskih diskusija i tumačenja dvojice velikih filozofskih učitelja i utjecaja različitih struja mišljenja. U širokom rasponu svoga interesa Grisogono razlaže raznovrsna pitanja teorijske i praktičke naravi (rasprave o plimi i oseci, njegove medicinske ideje na području dijagnostike, terapije i prognostike, bolestima, groznici, kugi, sušici, epidemijama i njihovu liječenju), filozofsko-astrološku i kozmografsku problematiku (utjecaj višeg svijeta na niži, koji proizlazi iz Grisogonova shvaćanja jedinstva svemira, čovjeka i Boga, ali i njegova pokušaja da to i znanstveno obrazloži). Grisogonov renesansni humanizam i njegova prirodoznanstvena slika svijeta sadržana je u njegovoj maloj raspravi o ljudskoj sreći i savršenstvu, ulozi znanstvene spoznaje, posebice značenja matematike i astrologije (najizvrsnijeg oblika znanja i najuzvišenije znanosti), intelektualne spoznaje biti i prvog uzroka, cjeline bića, te njihova odnosa. Te će distinkcije najposlije biti presudne za njegovo poimanje svijeta i pitanja mogućnosti čovjekova djelovanja o kojima raspravlja u drugim spisima (*Astronomsko zrcalo*). Grisogonovo mišljenje umnogomu nosi obilježje renesansnog sinkretizma, u kojemu se stječu brojni smjerovi, stajališta, teze i ideje (magija i religija, prirodna znanost i dr.), koje Grisogono prihvaća, transformira te s njima polemizira (kao što je slučaj s P. Pomponazzijem). Težeći da postavi vlastitu teoriju i znanstvenu metodu prou-

čavanja prirodnih fenomena, odnosno da stvori novu znanost, makoliko Grisogono, kao astrolog i matematičar, u svojoj filozofiji kozmosa ostaje na stajalištu klasičnih prirodnofilozofijskih shvaćanja, posebice platoničkog svijeta ideja, i kršćanske teologije, te podalje od moderne metode prirodnih znanosti, njegovo afirmiranje mogućnosti znanstvenih spoznaja, posebice važnosti matematike kao prve znanosti, predstavlja filozofski doprinos radanju nove prirodne znanosti. Neka od Grisogonovih ideja, teorija i tumačenja imat će odjeka u kasnijoj literaturi 16. i 17. st. (H. Cardanus, J. P. Gallucius, A. Magini, F. Petrić i dr.), primjerice njegovo shvaćanje jedinstvene zakonitosti prirode, shvaćanje kvantitete u matematici, rješenje problema plime i oseke, i neke druge. Njegova medicinska shvaćanja, analize principa fiziologije i patologije, značajna su i za povijest medicine u Hrvatskoj. Velika je i kulturnopovijesna vrijednost nekih njegovih djela, primjerice rasprave *De musica integritate* (u djelu *Astronomsko zrcalo*), značajne za hrvatsku glazbenu historiografiju po tomu što se Grisogono javlja i kao prvi hrvatski glazbeni teoretik i filozof glazbe.

DJELA: *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia*, Venetiis, 1507. (*Astronomsko zrcalo*, ur. M. Girardi-Karšulin i O. Perić, Zagreb, 2007); *De modo Collegiandi, Pronosticandi et Curandi Febres; Necnon de humana Felicitate, ac denique de Fluxu et Refluxu Maris, Lucubrationes nuperrime in Lucem edite*, Venetiis, 1528. (*Rasprave Federika Grisogona o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranju i liječenju groznica kao i o ljudskoj sreći i napokon morskoj plimi i oseci*, prev. J. Stipišić, Zagreb, 1990); *De felicitate et humana perfectione/O sreći i ljudskom savršenstvu*, prev. J. Stipišić, u E. Banić-Pajnić, M. Girardi Karšulin, M. Josipović (ur.), *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*, Zagreb, 1995, str. 426–441.

LITERATURA: Ž. Dadić (ur.), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu, zadarskom učenjaku: 1472–1538*, Zadar/Zagreb, 1974; E. Banić-Pajnić, "Federicus Grisogono: De divinis mathematicis", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985), str. 83–95; M. D. Grmek, "Arhivski podaci o doktorskoj promociji zadarskog učenjaka Federika Grisogona", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985), str. 97–100; M. Girardi-Karšulin, "Cassirerova interpretacija renesansne astrologije, F. Grisogono i F. Petrić", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 31–32 (1990), str. 147–166; E. Banić-Pajnić, "Matematika i ljudska sreća (prema Federiku Grisogonu)", u E. Banić-Pajnić, M. Girardi Karšulin, M. Josipović (ur.), *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*, Zagreb, 1995, str. 107–129; M. Girardi-Karšulin, "Utjecaj Pietra Pomponazzija na Federika Grisogona: Grisogono između platonizma i aristotelizma", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 65–66 (2007), str. 35–42; M. Girardi-Karšulin, "Federik Grisogono (Federicus Chrysogonus) und der Begriff der nützlichen theoretischen Wissenschaft", *Prolegomena* 6 (2007), str. 279–294; S. Paušek-Baždar, "Federik Grisogono i alkemija", *Acta Medico-Historica Adriatica* 9 (2/2011), str. 173–178; E. Banić-Pajnić, "Astrologijska medicina u djelima renesansnih filozofa M. Ficina i F. Grisogona", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 69–70 (2009),

str. 11–35; H. Festini, “Grisogonov iskoračaj u novu znanost”, *Filozofska istraživanja* 29 (4/2009), str. 725–732; M. Girardi-Karšulin, “Grisogonovo *Astronomsko zrcalo* (*Speculum astronomicum*) i *Zrcalo astronomije* (*Speculum astronomiae*) Alberta Velikog”, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 71–72 (2010), str. 29–37.

De felicitate et humana perfectione

(1528)

De summa felicitate et suprema perfectione humana

Felicitatem quidem et humanam perfectionem longe quaesitam ab omnibus tantumque naturali appetitu desideratam, raro tamen ab hominibus inventam, modo expedit (ut antea scrutari promissimus) enodare. In cuius investigatione si nos aequo animo gentium multitudinem revolverimus, eam difficilioram (quam communiter existimatur) inveniemus, multiphariamque illam plerique fore capessendam persenserunt, prout ipsi vario vel corporis aut sensuum vel potius rationis adminiculo excitantur, neque hunc usque in diem diversae defuerunt hominum opiniones de felicitatis humanae assecutione. Quod sane potissima de causa provenire quispiam facile putabit, si consentaneum suae concupiscentiae terminum adaptabit, uti beatum deffinienti ac per singula discurrenti videre licet.

Beatus equidem ille dicitur, qui habet quicquid appetit secundum rationem. Infirmi enim summopere sanitatem prae omnibus concupiscunt, pauperes autem divitias, ambitiosi honores, lascivientes corporis illecebras, milites victoriam et rapinam, civiles vero politiam. Et nobis ita discurrentibus per omnes actus et operationes humanas, bona corporis vel fortunae magis quam animae bona praeferentes, hoc hominum genus in terrenis posuisse felicitatem putabitur.

Quorum omnium quam vanae sint opiniones adversus ipsum rectae rationis dictamen, nequaquam est eruditis excludere difficile. Quandoquidem si in bona corporis valetudine perfecta esset rationalium felicitas aut sensuum facultate, brutorum profecto plurima nobis esse beatiora, quilibet perspiciet. Nam pisces in corporali sanitate, leones in caede et rapinis, lynces visu, vultures odoratu, simiae gustu, aranea tactu, lepores velocitate, pavones ambitione ac alia plurima nos longe superantia esse beatiora merito censebimus, quod sane nisi prorsus rationis experts existimabit.

Non est ergo quaesita felicitas illa, quae nobis et beluis communis est, sed ea magis, qua animantia quaecumque superamus et bene vivimus. Quis autem (auctore Chrysipo) bene vivere poterit nisi qui aliquo negotio intentus alicuius praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit? Maioribus ergo quam corporis aut fortunae bonis constituendam beatitudinem scrutaturi, abiectis prorsus imbecillibus

O sreći i ljudskom savršenstvu

O najvećoj sreći i najvišem stupnju savršenstva

Sada bi bilo korisno (kako smo to već prije obećali) da objasnimo što je to ljudska sreća i savršenost koje su svi ljudi oduvijek tražili i za kojima su po svojoj prirodi čeznuli, ali s malo uspjeha. Ako pažljivo promotrimo ono mnoštvo koje je tražilo sreću, vidjet ćemo (kako se to općenito smatra) da ju je vrlo teško naći. Osim toga, većina smatra da je put koji k njoj vodi veoma različit, što ovisi o raznolikoj pomoći ljudskih osjetila ili još više samog razuma. Međutim, mnogi su do dana današnjeg iznosili različita mišljenja o postizanju ljudske sreće. Poneki će jednostavno pomisliti da to ovisi o nekom pojedinačnom uzroku, osobito ako se pojam sreće poveže s ciljem pojedine ljudske požude.

Međutim, blaženim se može nazvati samo onaj koji ima ono za čim razumno teži. Bolesnici npr. prije svega teže za zdravljem, siromasi za bogatstvom, često-hlepni ljudi za častima, razuzdani za tjelesnim nasladama, vojnici za pobjedom i pljačkom, otmjeni za društvenim ugledom. Ako tako idemo dalje od čina do čina, od jedne djelatnosti do druge, vidjet ćemo da ovaj ljudski rod, koji tjelesna dobra i bogatstvo pretpostavlja duhovnim dobrima, postavlja sreću u zemaljskim stvarima.

Naobraženim ljudima zaista nije teško zaključiti kako se ova isprazna mišljenja protive zdravom razumu. Kada bi se sreća razumnih bića sastojala u potpunom zdravlju ili u punoj sposobnosti osjetila, tada bismo mogli reći da su mnoge životinje sretnije od nas, jer nas mnoge daleko nadvisuju, kao npr. morske ribe zdravljem, lavovi spretnošću ubijanja i hvatanja plijena, risovi vidom, jastrebovi njuhom, majmuni okusom, pauci dodirom, zečevi brzinom, paunovi taštinom. Tako nešto može smatrati samo onaj tko nema razuma.

Prema tome ne možemo tražiti onu sreću koja je zajednička nama i životinjama, već radije onu kojom nadilazimo sva živa bića i po kojoj živimo dobro. Tko će (kao što veli Hrisip) moći dobro živjeti ako ne onaj tko traži slavu u nekom velikom djelu ili u dobrom umijeću? Prema tome, mi ćemo tražiti sreću u stvarima daleko većim od onih što je pružaju tjelesna dobra ili bogatstvo, te ćemo odbaciti sasvim glupa

Aristippi et Epicuri opinionibus, per omnigenas rationis humanae disciplinas et artes, sive liberales et theoreticas sive mechanicas et practicas, opere pretium discurrere arbitramur, quatenus sit illa cognitio ceteris praestantior, quae nos efficacius ad metam beatitudinis conducatur.

Pro cuius investigatione clariori duplicem sane modum eruditionis fore praemitteremus, alterum quidem humanitas ex naturali rationis indagine provenientem, alterum vero divinitus, ad cuius assecutionem se habet humanus intellectus ut mere patiens absque ulla intellectus agentis activitate, sed supernaturali inspiratione et ex creditis principiis robur assumit assensus. De utroque autem disciplinandi modo sermonem facturi hoc in loco primum de naturali modo eruditionis, quid in illo beatitudinis humanae contineatur, disseremus, postremo autem de secunda manerie cognoscendi pertractabimus. Quantum igitur ad disciplinas humanitas inventas, quae tantum dignitatis homini praestant, ut non solum ceteris corporis aut fortunae bonis praeferrenda sint, sed hominem ab homine non secus differre faciunt quam vivum a mortuo et bonum a malo.

Omnis enim malus est ignorans et omnis recte sciens bonus, quoniam impossibile videtur quod scienter quispiam male operetur, nisi quandoque malum sibi bonum apparuerit. Omnis ergo virtus et vitium erit in prosecutione et fuga. Scientes enim a malo simpliciter cognito continentes erunt et fugient, vel minus malum, quod videbitur boni rationem tenere, prosequuntur. Ignari autem ab ipsa sensuum concupiscentia deducuntur et absque dictamine rectae rationis malum sub ratione boni prosequuntur. Et ipsorum intellectu male negotiante, quia ignorante, peccatum committitur. Bonus ergo deo et hominibus gratus erit, malus autem per oppositum.

Quid autem diversi disciplinarum inventores earumque professores nobis attulerint perfectionis et felicitatis, iam iam explicemus ab initiis eruditionis incohantes, ne forsitan difficilis haec investigatio sub dubio relinquatur illis omissis.

Quid ergo primum nobis eruditi grammatici aut facundi oratores praestant beatitudinis? Nihil equidem aliud quam congrue loqui et efficacius benedicendo persuadere, quae sane, cum sint animi operationes valde remissae, nequaquam beatos efficere possunt earum professores.

Dialecticus autem aliquantis per animum extollit altiusque pertentat ratiocinationibus evolare, quandoquidem per opus intellectus universalem sibi methodum fabricavit, ut in practicis a malo et in speculabilibus a falso tutior evaderet. Verum et ipse a vera beatitudine videtur longe remotus, quoniam circa rationis entia per opus intellectus causata tota versatur eius intentio.

Arithmeticus vero incomprehensibilem fere omnium rerum multitudinem suo numerorum ambitu comprehendere atque terminare contendit. At profecto neque ipse ad veram beatitudinis metam hac serie numerorum sufficienter perducitur, quoniam certitudinem essentialium, praesertim causae primae, nequaquam praestat.

Aristipova i Epikurova mišljenja. Mi ćemo se poslužiti raznim putevima što nam ih nudi ljudski razum i raznim znanostima i umijećima, slobodnim i teorijskim ili mehaničkim i praktičnim, da vidimo koja je to spoznaja bolja od svih drugih, što nas djelotvornije dovodi do cilja blaženstva.

Za što jasnije istraživanje ovog cilja mi ćemo prije svega navesti dva načina kojima se služi znanost: jedan je onaj sasvim ljudski koji proizlazi iz istraživanja prirodnog razuma, dok je drugi onaj božanski za kojim teži ljudski intelekt. Ovaj drugi crpi svoju snagu sasvim pasivno, bez aktivnosti djelujućeg intelekta, u nadnaravnom nadahnuću i načelima vjere. Na ovom ćemo mjestu govoriti o jednom i drugom načinu tog proučavanja. Najprije ćemo raspravljati o prirodnom načinu što ga pruža znanost da vidimo što se od ljudske sreće u njemu sadrži, a zatim ćemo raspravljati o drugoj vrsti spoznaje. Što se tiče ljudskih znanosti, one toliko odlikuju čovjeka da ih treba pretpostaviti ne samo svim ostalim dobrima tijela ili bogatstva, već čine da se čovjek od čovjeka toliko razlikuje kao što se razlikuje mrtvac od živa ili dobar od zla čovjeka.

Jer, svaki je zao čovjek nezalica i svaki je, koji je pun ispravnog znanja, dobar. Čini se nemogućim da netko tko je pun znanja radi zlo, osim u slučaju kada mu se zlo čini dobrim. Prema tome će se svaka krepost i mana sastojati u težnji da se nešto učini, odnosno izbjegne. Oni koji su puni znanja, zato što spoznaju zlo suzdržavaju se i bježe od njega ili prema onome što im razum govori idu putem manjeg zla. Nezalice pak zavodi požuda njihovih osjetila i zbog nedostatka zdrava razuma čine zlo pod pretpostavkom dobra. Budući da njihov intelekt slabo radi, i to zato što nema nikakva znanja, oni upadaju u zabludu. Dakle, dobar će čovjek biti mio Bogu i ljudima, dok će obrnuto biti sa zlim čovjekom.

Što su nam razni učenjaci raznih znanstvenih grana kao i učitelji tih naučnih disciplina pridonijeli u vezi sa savršenstvom i srećom iznijet ćemo započimajući od prvih početaka, da ne bi ovo teško istraživanje ostalo pod sumnjom zato što se nismo obazreli na njih.

Prije svega, što nam od blaženstva donose gramatičari ili rječiti govornici? Ništa osim što nas uče kako da skladno govorimo i da se pri uvjeravanju služimo biranim riječima. Ali, to su djelatnosti ljudskog duha koje su vrlo ograničene, pa stoga učitelji tih disciplina gotovo ništa ne doprinose našem blaženstvu.

Dijalektičar pak nešto malo zna uzdići naš duh i čini da se u našem umovanju vinemo nešto više. Ponekad, služeći se intelektom, pronalazi sebi neku opću metodu da bi u praktičnim pitanjima izbjegao zlo, a u spekulativnim laž. A ustvari i on je, kako se čini, daleko od pravog blaženstva, jer se sve njegovo naprezanje vrti oko razumskih bića koja su prouzročena djelovanjem uma.

Aritmetičar pak nastoji neobuhvatno mnoštvo gotovo svih stvari obuhvatiti i ograničiti brojem. Jamačno niti on pomoću niza brojeva ne može doći do pravog cilja blaženstva, jer nije u stanju da nam pruži sigurnost u vezi s bitima, a osobito u vezi s prvim uzrokom.

Neque pariter nos geometra beatos efficiet, quoniam ipsius professio trinam corporum dimensionem: longitudinem scilicet, latitudinem atque profunditatem requirit et cognoscendi capacitatem et continentiam, quae longe ab ipsa felicitate remota est.

Neque sane ipsa musica beatos efficiet eius professores, quae non solum caelestes orbium harmonias verum etiam cantus humanos et ipsorum melodias auribus delectabiles edocet, quibus animae passiones in iram provocantes mitigantur et effeminati ac timentes in robur et ad arma provocantur.

Si etiam prospectivam aequo animo voluptemus, ab ipsa beatitudinis assecutione longe remotam comperiemus, quia solas rerum distantias et inaccessibiles moles et altitudines atque profunditates certa ratione metitur et in angustam formam quamcumque molem sive machinam similem tamen repraesentare ac reducere proficitur, de quibus iamdudum in *Speculo nostro astronomico* diffuse tractavimus.

At quippe neque iuris consulti nos efficient beatos, qui etsi more peripatetico scientifici non sint, sed morales, satis attamen animam disponere videntur omnia legibus coercendo et vitia reprimendo, prout eorum facultas naturali philosophiae subalternatur atque ab illa dictamen rectae rationis assumit, humanos actus ad virtutem et politiam reducendo interque extrema vitia mediam eligendo virtutem. Haec sane plurimum praeparant mortalium animos ad capessendam rerum speculationem, quoniam, ut, inquit Salomon, in malevolam animam non introibit sapientia dei.

Naturalis autem philosophia videtur profecto maiorem praestare nobis perfectionem ceteris ante memoratis disciplinis, ipsa tamen nequaquam beatos reddet eius assecclas, quoniam circa sensibilibus et materialibus sive corruptibilibus motus et mutationes versatur atque per accidentia novem praedicamentorum quidditates rerum cognoscere laborat. Philosophus autem, quando pro cognoscenda substantia sensus omnes est expertus, ab intento fine frustratus existit diminutamque rerum cognitionem, substantiarum praesertim, posteris dereliquit. Humanusque intellectus parum quiescit, immo semper haesitare videtur. Neque id absque ratione evenit, quoniam intellectus indiget sensuum famulatu, qui ad substantiam minime se profundant nihilque in intellectu est, inquit Aristoteles, nisi prius fuerit in sensu. Quid ergo de rebus universalibus perfecte cognoscimus? Omnia quippe diminute ac fere contingenter, modo magis universale, modo minus universale considerantes, prout obiectum exterius fortius movebit sensum et illud primo intelliget. Nequaquam igitur naturalis philosophia nos ad veram beatitudinem deducet.

At sane his omnibus concessis tanquam rationi consentaneis occurret nobis ipse metaphysicus, quem divinum philosophum vocitat Aristoteles, certamque mortalibus metam prosequendae felicitatis promittet. Quandoquidem praecipua ipsius professio circa genus entium abstractorum, deum scilicet et intelligentias, versatur nobilioremque notitiam praestare videbitur de substantiis omnigeniis

Neće nas niti geometričar učiniti blaženim, jer njegova struka istražuje trostruku dimenziju tjelesa, tj. duljinu, širinu i visinu, kao i opseg i obujam, a to je sasvim daleko od same sreće.

Niti muzika ne čini sretnima one koji se njom bave, iako nas ona uči ne samo o harmoniji nebeskih svjetova već i o ljudskom pjevanju i melodijama koje umilno djeluju na naše uši. One su takve da mogu duševne strasti koje izazivaju srdžbu ublažiti ili pak onima koji su ženskasti ili bojažljivi uliti snagu i podići ih na oružje.

Ako se pak naslađujemo u perspektivi, spoznat ćemo da je ona daleko od postizanja blaženstva, i to zato što ona određenom metodom mjeri samo udaljenosti stvari, nedohvatne obujme, visine i dubine, te nastoji da bilo koju masu ili sličan stroj prikaže ili svede na mali oblik, o čemu smo već opširno raspravljali u našem *Astronomskom zrcalu*.

Ni pravnici nas ne čine sretnima, jer iako oni nisu znanstveni ljudi u peripatetičkom, već u moralnom smislu, ipak se čini da oni na dušu utječu podvrgavajući sve zakonima i kažnjavajući poroke, i to utoliko ukoliko je njihova sposobnost podložna prirodnoj filozofiji i pokorava se zdravom razumu, nastojeći sve ljudske čine svesti na krepost i čestitost te izabirući među krajnostima srednji put kreposti. Sve ovo zaista priprema ljudski duh da se preda spekulativnom promatranju stvari, jer, kako veli Salamon, mudrost Božja neće ući u zlohotnu dušu.

Čini se da nam prirodna filozofija pruža zaista veće savršenstvo od ostalih prije spomenutih disciplina. A ipak niti ona ne može svoje sljedbenike učiniti sretnima, jer se bavi osjetnim i materijalnim ili propadljivim gibanjima i promjenama i trudi se preko akcidenata devet predikamenata spoznati štovu stvari. Filozof pak, kada se za spoznaju supstancije posluži svim osjetilima, još uvijek ne postiže željena cilja, pa kasnijim pokoljenjima ostavlja sasvim neznatnu spoznaju stvari, osobito supstancije. Ljudski pak duh ne miruje, dapače, izgleda kao da je uvijek nestalan. To nije bez razloga, jer se intelekt mora služiti osjetilima, koja ne mogu zaći k supstanciji, a Aristotel veli da ništa nije u intelektu što se nije prije nalazilo u osjetilu. Što, dakle, savršeno spoznajemo od univerzalnih stvari? Sve samo umanjeno i nevažno, i to promatrajući čas ono što je više univerzalno, čas ono što je manje univerzalno, ovisno o tome da li će vanjski objekt jače pokrenuti osjetilo, pa će o tome ovisiti što ćemo najprije spoznati. Prema tome, prirodna nas filozofija neće nikako dovesti do pravog blaženstva.

Ako sve ovo i prihvatimo kao da je u skladu s razumom, doći će k nama neki metafizičar, kojemu Aristotel daje pridjevak božanski, i obećat će nama smrtnicima siguran cilj koji dovodi do sreće. Može ponekad izgledati da se on po svojoj struci bavi rodnom apstraktnih bića, tj. Bogom i inteligencijama, te izgleda

quam naturalis philosophus de corporibus dumtaxat et per consequens beatos efficiet illius professio. Verum enim vero, cum iuxta philosophi documenta sensus ad ipsas abstractas intelligentias nequaquam extendi possint, quam sane cognitionem de illis praestabit metaphysicus? Certe modicam positivam, sed magis per negationem, quam profecto minimam cognitionum assequendarum tradidit Philosophus in *Posterioribus analyticis*. Qualis ergo erit ficta potius illa felicitas Averrois per copulationem intellectus agentis cum possibili post adeptionem omnium habituum absque ulteriori intellectus negotiatione circa sensibilia quaeritando noscere conclusiones ignotas per praecognita principia? Nullam quippe nobis afferre felicitatem Averroem quisque peritus opinabitur, quandoquidem ad hos habitus acquirendos Averroico more natura noverca potius quam parens medium nobis adeo subtraxerit ut non solum supercaelestes intelligentiae verum etiam rerum materialium essentiae simpliciter ignorentur ipsarumque diminutam cognitionem assequimur, etsi circa eas humani sensus hora quacumque versari experimur. Non igitur beatum quempiam efficiet metaphysica, quae longe plura promittit professoribus quam possit attendere.

His ergo praetermissis veluti remotis adhuc ab ipsa felicitate, nobis fortasse beatitudinem praestabit medicina, quae sane prima fronte maximum videtur nobis praebere aditum ac emolumentum ad ipsam consequendam nos in sanitate conservando et ab aegritudine liberando, quae ex sensatis causis veros in nobis effectus producit aegrum sanando et sanitatem continuando, sine qua more peripatetico non contingit quempiam esse felicem. Verumtamen si medicinae facultatem universam sive theoreticam sive practicam recte consideremus, ipsa nequaquam poterit animum quietare, quin maiora neque non excellentiora bona quam sanitatem ipsam concupiscat. Immo talibus admissis grande videretur sequi inconveniens, quandoquidem idiota undequaque incolumis putabitur beatus. At quis adeo rationis expers hoc admittet? Nemo, Hercule, nemo! Quoniam idiota nequaquam meretur dici beatus, immo animal infelicissimum fine veriori frustratum.

Licet igitur omnes praedictae artes ac scientiae speculativae perficiant animam rationalem nobisque plurimum conferant, minime tamen ad perfectum cognitionis gradum et felicitatem elevabunt. At vero quispiam veritatis indagator quaeritabit, quatenam sit illa potior disciplina inter humanitas adinventas rerum cognitiones, quae magis intellectum perficiat et plures atque nobiliores entium gradus manifestet? Ex quo nulla praedictarum est sufficiens, respondendum profecto arbitrator nullam fore admirabiliorem ceterisque nobiliorem ipsa astronomia. Quae caelestium est sola contemplatrix humanumque intellectum adeo elevat ab omni sublunarium sorde, ut ipsum summopere similem intelligentiis reddat. Quarum cognitio ideo est perfectior, quoniam omnes temporum differentias et effectus adeo mente revolvunt, ut cuncta, sive praeterita sive praesentia sive futura, facile percipiant. Maxime prima intelligentiarum sese intuendo singula cognoscit. Similiter equidem

da nam o svakovrsnim supstancijama nudi spoznaju koja je plemenitija od one koju nam nudi prirodni filozof o tijelima, pa nas tako, razumije se, njegova struka čini blaženim. Međutim, ako, prema nauci Filozofa, naša osjetila ne mogu doći do samih apstraktnih inteligencija, kakvu nam onda spoznaju o njima nudi metafizičar? Zaista, ona je vrlo malo pozitivna, a više negativna. O toj vrsti spoznaje koja spada među najmanje raspravlja Filozof u *Drugoј Analitici*. Kakva će, dakle, biti ona prije svega fiktivna sreća Averoesova koja nastaje spajanjem djelujućeg intelekta s mogućim intelektom nakon stjecanja svih habitusa bez daljnjeg učesća intelekta u vezi s osjetnim stvarima nastojeći spoznati nepoznate zaključke preko već prije spoznatih principa? Svatko će pametan vidjeti da nam Averoes ne donosi nikakvu sreću. Dapače, ponekad nam za postizanje ovih habitusa na Averoesov način priroda kao maćeha, a ne kao majka, oduzima sredstvo, tako da nam ne samo nadnaravne inteligencije već i biti materijalnih stvari jednostavno ostaju nepoznate, te ih sasvim ograničeno spoznajemo, iako se ljudska osjetila svakog sata među njima kreću. Dakle, niti metafizika nas neće učiniti sretnima, jer onima koji se njome bave obećava mnogo više nego što im može pružiti.

Ostavimo ovo po strani kada je riječ o sreći, pa pogledajmo, možda će nam blaženstvo ostvariti medicina koja zaista na prvi pogled može pružiti najveću mogućnost da je postignemo, i to tako što nas ona čuva u zdravlju i oslobađa od bolesti. Ona, naime, proučivši uzroke stvara u nama ispravne učinke ozdravljajući bolesna i održavajući zdravlje zdravom, bez kojeg, prema nauci peripatetikā, nitko ne može biti sretan. Međutim, ako promotrimo cjelokupnu moć medicine, bilo teorijsku bilo praktičnu, ona nam neće umiriti srce, jer ono teži za znatno većim i odličnijim dobrima nego što je zdravlje. Dapače, ako to i dopustimo, mi vidimo da odatle slijedi jedna sasvim nezgodna stvar: katkada i idiot koji je potpuno zdrav i čio izgleda blažen. A tko pametan to može tvrditi? Nitko, Herkula mi, nitko! Jer se idiot ni u kojem slučaju ne može smatrati blaženim, već najnesretnijim bićem bez pravog cilja.

Stoga iako sve ove navedene znanosti i filozofija usavršavaju ljudski duh i znatno mu doprinose, ipak ga veoma neznatno uzdižu do savršenog stupnja spoznaje i do sreće. Međutim, netko tko traži istinu može pitati: koja znanstvena grana ima prvenstvo među ostalim ljudskim znanostima koje se bave spoznajom stvari? Koja od njih više usavršava naš intelekt i otkriva mnoge plemenitije stupnjeve bića? Kako ništa od prije rečenog nije dostatno, treba odgovoriti: nema takve kojoj bismo se morali više diviti, ali je ipak astronomija plemenitija od ostalih. Ona jedina promatra nebesa i ljudski intelekt tako uzdiže iznad svake prljavštine sublunarnog svijeta da ga u punoj mjeri čini sličnim višim inteligencijama. Njihova je spoznaja daleko savršenija zato što sve vremenske razlike i učinke tako promatraju da svu prošlost, sadašnjost ili budućnost vrlo lako sagledavaju. To osobito vrijedi za prvu

homo, acquisitis praedictis liberalibus disciplinis veluti praevis animae dispositionibus divinae astronomiae famulantibus, praeclaris huius artis auspiciis facile contemplari poterit, quomodo praeterita cum praesentibus et futuris connectenda sint, omniumque effectuum, sive praeteritorum sive praesentium sive futurorum, qui sublunari globo fiunt, praecipuas causas poterit assignare. Quae sane caelestia sunt corpora, quae suos adaequatos effectus in terrestri situ determinatis periodis producant non solum in annona, epidemia et mutatione temporum verum etiam de omni mutatione regnorum mundi et sectarum.

Quae sane stellarum cognitio mirabilis ad sanitatem et maximum actionum humanarum commodum conducit et plurimum confert. Ad sanitatem quidem, quoniam praecognoscendo caelestes influxus et minaces constellationes multa futura mala (inquit Ptolomaeus) praecavere possumus, quae ignaris astrorum saepissime contingerent, puta praecognoscendo caeli minacem dispositionem per febre futura vel quodcumque aliud infortunium. Alterando primo ipsum corpus per qualitates contrarias et dietando atque debite evacuando, febris illa non accidet vel remissius affliget. Ad utilitatem proficit astrorum cognitio in actionibus humanis, quoniam praecognoscendo stelliferos motus in annona, qualiscumque ventura fuerit, de ipsa quispiam recte providendo bene dictari poterit.

Ad felicitatem denique non mediocrem et animae perfectionem caelestis contemplatio maxime confert. Quoniam prisci futura praecognoscentes apud homines magi et sapientes dicebantur ac veluti prophetae et quodammodo pro diis in terris habebantur seu dei vicarii. Quidquid enim summus rerum opifex per stellas producere intendit, astronomis clementissime primo communicavit, quod sane facile est videre. Nonne Abraham (ut in Genesi legitur), in astrorum scientia peritissimus, in maxima priscorum veneratione habitus, Indos et Aegyptios illam edocuit? Atlas etiam ob huius doctrinae praestantiam ab antiquis caelum sustinuisse dicitur. Quid de Mercurio illo Trismegisto referam, qui hanc ob admirabilem sapientiam summo cum honore terrenus deus ab hominibus habitus est? Taceo Linum, Orpheum et mirabilem illam sybillarum multitudinem summis laudibus decantatam non alia de causa, nisi quoniam caelestium cognitionem optime caluerunt.

Haec igitur est illa caelestium sapientia, quae omnes inter humanitas adinventas disciplinas ingenium summopere perficit magisque nos in rerum admirabilium cognitionem deducit quam omnes aliae supra memoratae disciplinae, sicut unicuique recte cogitanti videre licet, quandoquidem nulla fiat in aliqua scientia verior effectuum in suas causas resolutio quam in hac caelestium peritia. Neque ab re philosophus persensit melius esse modicam habere cognitionem de rebus superioribus quam maximam inferiorum ob maiorem naturae dignitatem. Quis enim ambiget caelestia longe praestare ceteris sublunariis? Immo quaecumque contingunt in inferioribus, antea virtualiter in caelestibus continentur. Aeterna

inteligenciju, koja promatrajući sebe spoznaje svaku pojedinu stvar. Tako će i čovjek koji je stekao znanje prije spomenutih slobodnih disciplina, koje služe božanskoj astronomiji kao neophodan prethodni uvjet koji stvara potrebno raspoloženje u duši, moći spoznati kako da prošlost poveže sa sadašnjošću i budućnošću. Bit će u stanju pripisati glavne uzroke svim učincima, bilo prošlim, bilo sadašnjim, bilo budućim, koji se događaju u ovom sublunarnom svijetu. Jer nebeska su tijela ta koja na zemlji u određenim periodima proizvode odgovarajuće učinke, ne samo kada je riječ o ljetini, epidemiji ili promjeni vremena već i u slučaju svake promjene kraljevstava ovog svijeta i raznih sekti.

Ovo zaista čudesno poznavanje zvijezda pridonosi veoma mnogo zdravlju i koristi u vezi s raznim ljudskim djelatnostima. Zašto kažem da koristi zdravlju? Zato što poznavajući unaprijed utjecaje zvijezda i opasnosti od raznih konstelacija možemo (kako kaže Ptolemej) unaprijed izbjeći mnoga zla koja inače znaju vrlo često zadesiti one koji ne poznaju zvijezde, kao što je groznica ili bilo koja druga nezgoda, te je u tom slučaju moguće utjecati na tijelo služeći se suprotnim kvalitetama, podvrgavajući se dijati i uzimajući čišćenje, pa tako ne dolazi do groznice ili se pojavi u blažem obliku. Poznavanje zvijezda koristi i raznim ljudskim djelatnostima zato što će poznavajući unaprijed gibanja zvijezda koja utječu na ljetinu biti moguće znati kakva će ona biti, pa će u tom slučaju biti moguće poduzeti potrebne mjere.

Konačno, ne baš malu sreću i zadovoljstvo donosi našoj duši promatranje zvijezda. Već su stari one ljude koji proriču budućnost nazivali magima i mudracima, pa su ih smatrali prorocima ili zastupnicima bogova ili Boga na zemlji. Jer, što god vrhovni tvorac kani proizvesti pomoću zvijezda, to je vrlo dobrostivo prvo priopćio zvjezdonošcima, što je lako ustanoviti. Nije li već Abraham (kako to čitamo u knjizi Postanka), koji je bio veoma vješt u znanosti o zvijezdama i od starih neobično poštovan, Indijce i Egipćane poučio u toj znanosti? Pričaju također stari da je Atlant zbog izvrsnosti ove znanosti podržao nebo. A što da kažem o onom slavnom Mercuru Trimegistu koga su ljudi zbog ove divne mudrosti štovali kao zemaljskog boga? Ovdje prešućujem Lina, Orfeja i ono divno mnoštvo sibila opjevanih najvećim pohvalama, ne zbog drugog uzroka nego zato što su bile vješte poznavanju nebesa.

To je, dakle, ona nebeska mudrost koja od svih ljudskih znanosti najviše usređuje ljudski duh i koja nas više približuje spoznaji veličanstvenih stvari negoli sve prije spomenute znanosti. To može svatko pametan vidjeti. Ni u jednoj drugoj znanosti nije moguće točnije ustanoviti uzrok nekog učinka nego što je to moguće utvrditi onome tko je vješt u astronomiji. Filozof po svojoj struci nije u stanju da shvati kako je bolje imati i skromniju spoznaju o nebeskom svijetu negoli i najveću u donjem svijetu i to zbog većeg dostojanstva naravi nebeskoga svijeta. Tko može dvojiti o tome da je nebeski svijet odličniji od ovog sublunarnog svijeta? Ta sve što se događa na ovom našem svijetu bilo je virtualno već sadržano u nebeskom.

enim voluntas et invariabilis et infinita potestas naturae totius opificis caelestia creavit veluti secundas causas, quibus mediantibus effectus omnes inferiores idealiter ab aeterno in mente sua existentes ad extra in tempore producit quo ad ipsius ordinatam potentiam tribuens unicuique formam propriam, virtutem atque operationem, ut decet ad libitum donantis dei donare cui vult et cui non vult non donare. Qui profecto neque ex hoc personarum acceptator dicendus est, quoniam omnia sunt illius effectus, nulla causa meriti rei producte praeesistente. Ideo neque plus merentis recipere quam receperit dono et gratia datoris. Caelestia igitur agunt haec in inferiora motu, lumine et influentia determinata veluti causae secundariae, quae ideo a primo rerum omnium opifice creatae sunt, ut ipsas agere motus proprios, Augustino teste, deus permittat. Quae sane maiorem de ipso deo glorioso cognitionem praestant nobis quam reliqua entia sublunaria. Qui ergo plures harum perfectionum gradus ex inventione propria vel alterius eruditione caluerit, his certe praestabit ceteris et maiorem felicitatis gradum naturaliter haberi possibilem pertinet ceterisque longe anteposendus erit veluti dei amantissimus.

Ex his igitur aperte monstravimus, quibus in bonis rationalium beatitudo possibilis haberi per naturam collocanda sit et quantum omnes inter disciplinas humanitas inventas astrorum peritia sit ceteris praeferenda. Reliquum modo superesse arbitramur, ut grandes nobis futuras obiectiones de suprema felicitate fidelibus adducendas e medio tollamus. Facile namque intueor plerosque oppositores, qui naturalibus rationibus hominem beatificari nequaquam putant, et iure quidem, quoniam perfecta felicitas in distincta dei cognitione atque fruitione consistit, quam profecto nulla scientiarum (ut vera fateamur) nobis elargitur, sed quaedam gradus pauciores et quaedam plures, ut antea monstravimus, ex disciplinis per naturam haberi possibilibus.

Ex creditis igitur opere pretium est modo indagare, quatenus sit illa professio, quae nos in claram dei et intelligentiarum peritiam deducat. Omnes profecto in hanc devenire sententiam comperimus illam esse theologiam, quae de deo sermonem indicat. Hanc autem bipartitam esse apud veteres invenimus, ut verius disseramus, cabalisticam scilicet et orthodoxam. Utraque profecto summam dei cognitionem suis pollicetur professoribus. Cabalistica autem professio apud Hebraeorum monarchas est arcana dei et intelligentiarum cognitio in litteris hebraicis et punctis constituta, quam ex mosaica litteratura deducunt multifariis earum combinationibus et numeris ab ineffabili quopiam et unico dei nomine quattuor litterarum progredientibus, in quibus arcana dei mysteria et miracula contineri et per ea fieri possibilia existimant, quae olim ore tenus ab antiquis eorum primatibus communicabantur. De quibus curiosissimis Hebraeorum creditis

Jer, vječna volja, nepromjenljiva i beskonačna vlast tvorca nad čitavom prirodom stvorila je nebeski svijet kao drugotni uzrok kojim sve ovozemaljske učinke, koji su u njegovu umu idealno postojali oduvijek, proizvodi izvan sebe u vremenu dajući u skladu s njegovom moći svakome njegovu vlastitu formu, moć i djelovanje onako kako on to hoće, jer daje kome hoće, a ne daje kome neće, kao što dolikuje Bogu koji vrši darivanje po svojoj slobodnoj volji. No ne smijemo ga zbog toga nazvati uskratiteljem slobode ličnosti, jer sve što postoji jest njegov učinak, budući da nije prije postojao nikakav uzrok zaslugom proizvedene stvari, pa prema tome nije postojao niti takav uzrok zbog kojeg bi takva stvar zaslužila da primi više nego što je stvarno primila darom i milošću davaoca. Prema tome, nebeska tijela djeluju na ovaj niži svijet gibanjem, svjetlošću i određenim utjecajem kao sekundarni uzroci koji su zato stvoreni od prvog tvorca svih stvari da bi s dopuštenjem Božjim, kako svjedoči Augustin, vršili vlastita gibanja. A ti nam uzroci pružaju zaista veću spoznaju o slavnom Bogu negoli sva ostala sublunarna bića. Tko, dakle, bude težio za brojnim stupnjevima ovih savršenstava, bilo svojom vlastitom spoznajom bilo poukom nekog drugog, taj će se među svim ostalim isticati i postići će veći stupanj sreće koji je moguće postići naravnim putem. Takav će daleko nadmašiti ostale i bit će vrlo mio Bogu.

Prema tome, iz svega se ovoga jasno vidi na kakvim dobrima počiva sreća razumnih bića s ozbirom na njihovu narav i u kojoj mjeri među svim granama ljudskih znanosti poznavanje zvijezda zauzima posebno mjesto. Smatramo da nam još preostaje da otklonimo neke eventualne prigovore o najvišoj sreći koji se mogu postaviti vjernicima. Već vidim brojne prigovaratelje koji smatraju da čovjek ni u kojem slučaju ne može postati blaženim uslijed nekih prirodnih razloga. Oni to mogu prigovoriti s pravom zato što se savršena sreća sastoji u jasnoj spoznaji Boga i u uživanju u toj spoznaji. A takvu nam spoznaju ne pruža (da kažemo svu istinu) nijedna znanost. Neke nam znanosti pružaju manji, a druge veći broj stupnjeva sreće, kako smo to prije pokazali kada je bila riječ o tome što nam sve mogu pružiti po svojoj naravi razne grane znanosti.

Prema onome što vjerujemo moramo se, dakle, potruditi da sada ispitamo kakva je to nauka koja nas dovodi do jasne spoznaje Boga i viših inteligencija. Znamo da su svi već došli do mišljenja da je to teologija, jer ona govori o Bogu. Recimo točnije to da smo utvrdili da se ona dijeli prema nauci starih na dvije vrste: na onu kabalističku i onu ortodoksnu. Jedna i druga svojim sljedbenicima obećava najvišu spoznaju Boga. Kabalistička nauka hebrejskih monarha jest tajna spoznaja Boga i viših inteligencija, koja se sastoji iz hebrejskih slova i točaka, a izvode je iz Mojsijevih djela služeći se raznim kombinacijama slova i brojeva koji počinju sa četiri slova od kojih se sastoji jedno jedino ime Božje koje se ne smije izgovoriti, a sadrže tajnovite Božje misterije i čudesa tako da smatraju da sve što je moguće preko njih biva. Tu su nauku usmeno preuzeli od svojih predaka. O tim zanimljivim

plurima extant (ut aiunt) cabalistica volumina, ut liber Zoar a Simone ben Iochai editus et liber Sarrha Abora et Imbre Cephher et Cephher Iacira Abrahae, Cephher Temonoth et Canba et quamplura alia volumina de mysteriis illius cabalisticæ professionis. Quam sane professionem dari hominibus veluti beatificantem animam rationalem nequaquam arbitramur neque approbamus, etsi multifarias contineat contemplationis indagines et spirituales subtilitates, sed veluti metaphysica plura pollicetur quam executioni demandet, licet in cabalisticis illis voluminibus maiora sint inserta dei et intelligentiarum penetralia quam in tota Aristotelis metaphysica, quæ communissimos entium conceptus mortalibus demonstrat et de genere abstractorum, quæ ex sensatis eliciuntur, insinuat.

Cum igitur professio cabalistica nos efficere beatos nequeat, ad solam profecto illam orthodoxæ fidei theologiam pro capessenda felicitate suprema recurrendum est, quæ supra omnes humanitas inventas disciplinas et cabalistarum peritiam nos in clarum deitatis intuitum deducit pluraque exequens quam polliceatur. Haec est illa scientiarum omnium regina et supremi rerum opificis contemplatrix, qua sane duce sanamur ab omnibus languoribus corporis et animæ, contraque omnia mundi pericula clypeus est munitissimus, cuius felicibus auspiciis in faciem illam dei cognitionem beatificam deducimur. Quam nobis præstare dignetur altissimus, cuius nomen ineffabile per sæcula sit exaltatum. Amen.

[Federicus Chrisogonus, *De modo collegiandi, pronosticandi, et curandi febres necnon de humana felicitate ac denique de fluxu et refluxu maris lucubrationes nuperrime in lucem edite*, Et Venetiis impressum a Joan.[ne] Anto.[nio] de Sabbio et fratribus, 1528, ff. 22r–23v. Transkribirao Ivica Martinović]

hebrejskim vjerovanjima postoje (kako kažu) brojne kabalističke knjige kao npr. knjiga Zohar izdana od Simona ben Johaja i knjiga Sarrha Abora, Imbre Sefer i Sefer Jecira Abrahamova te Sefer Temonot i Canba, kao i brojne druge knjige o misterijima one kabalističke nauke. No, mi nikako ne smatramo da bi ova nauka bila dana ljudima kao nauka koja čini blaženom razumnu dušu kao što je i ne odobravamo, iako sadrži mnoga duhovna razmatranja i duboka razmišljanja. Ali, kao što metafizika znatno više toga obećava nego ostvaruje, tako isto možemo reći da se u onim kabalističkim knjigama sadrži mnogo veće stvari o Bogu i višim inteligencijama negoli u čitavoj Aristotelovoj metafizici, koja smrtnicima pokazuje najopćenitije koncepte bića, a o vrsti apstraktnih pojmova govori tek ono što se može izvesti iz zapažanja.

Budući, dakle, da nas kabalistička nauka ne može učiniti blaženim, moramo se obratiti jedino onoj teologiji koja naučava pravu vjeru da bismo stekli sreću. Ona nas više od svih ljudskih znanosti i spoznaje kabalista dovodi do jasnog gledanja božanstva ostvarujući više nego što obećava. Ona je kraljica svih znanosti i razmatrateljica vrhovnog tvorca stvari. Pod njezinim vodstvom zadobit ćemo zdravlje tijela i duše, jer je ona najčvršći štiti protiv svih opasnosti svijeta. Njezina sretna ruka dovest će nas do blažene spoznaje Boga licem u lice. Neka nam se udostoji podijeliti je Svevišnji, čije neizrecivo ime neka bude uzvišeno u vijeke. Amen.

Preveo Jakov Stipišić

Redigirao Ivica Martinović

[*Rasprave Federika Grisogona o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognozi i liječenju groznice kao i o ljudskoj sreći i napokon o morskoj plimi i oseci*, Zagreb: HAZU, 1990, str. 43–46]